

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

[૨૦૧૭] ૩ એસ.સી.આર. ૮૧૫

ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય

વિરુદ્ધ

સુનિલ

(ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૩૨-૧૪૩૪ / ૨૦૧૧)

મે ૦૨, ૨૦૧૭

[પીનાકી ચંદ્ર ઘોષ અને આર. એફ. નરીમન, ન્યાયમૂર્તિઓ]

ઈન્ડિયન પીનલ કોડ, ૧૮૬૦ – કલમ ૩૦૨ સાથે વંચાણે કલમ ૩૪ – ફરિયાદપક્ષનો કેસ એવો હતો કે ફરિયાદીના બનેલી અને સામાવાળાએ તેણીના પિતા, માતા અને બે બહેનોની હત્યા કરી હતી – બનેલી પાસેથી છરી, લોહીવાળા કપડાં અને અન્ય ચીજવસ્તુઓની રિકવરી તરફ દોરી જતું કબૂલાતનામું – આવા કબૂલાતનામાના આધારે સામાવાળાની સંડોવણી સામે

આવી – આરોપી બનેલીનું ટ્રાયલ દરમિયાન અવસાન થયું – ફરિયાદપક્ષનો કેસ માત્ર તબીબી પુરાવા દ્વારા સમર્થિત જ નહોતો પરંતુ એફએસએલ અહેવાલ દ્વારા પણ પુષ્ટિ પામ્યો હતો જેણે હત્યાના હથિયાર અને બંને આરોપીઓના કપડાં પર માનવ લોહીની હાજરી સાબિત કરી હતી – આંગળાની છાપ અને પગના નિશાન સ્પષ્ટ ન હોવાથી, ટ્રાયલ કોર્ટે બંને આરોપીઓને પગના તાજા નિશાન અને આંગળાની છાપ આપવા નિર્દેશ આપ્યો – આરોપીઓ દ્વારા આશરે ૫ વર્ષ સુધી આ હુકમનું પાલન કરવાનો ઈનકાર કરવા પર, ટ્રાયલ કોર્ટે તેને તેમની વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન તરીકે ગણાવ્યું – પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના આધારે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા દોષસિદ્ધિ અને મૃત્યુદંડની સજા – હાઈકોર્ટે અન્ય બાબતોની સાથે એવું ઠેરવીને ટ્રાયલ કોર્ટનો હુકમ રદ કર્યો કે કોર્ટના હુકમ છતાં હથેળીની નમૂના છાપ આપવાનો ઈનકાર કરવા પર કોર્ટ દ્વારા પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરી શકાય નહીં – અપીલ પર, ઠેરવવામાં આવ્યું: જોકે પુરાવાના સમર્થન માટે કોઈપણ વ્યક્તિને તેના પગના નિશાન આપવાનો નિર્દેશ આપી શકાય છે પરંતુ તેને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) હેઠળ બાંધધરી આપવામાં આવેલા સંરક્ષણનું ઉલ્લંઘન ગણી શકાય નહીં – તેમ છતાં, કોર્ટના આવા નિર્દેશનું પાલન ન કરવાથી પ્રતિકૂળ અનુમાન તરફ દોરી જઈ શકે છે – તેમ છતાં, તેને દોષસિદ્ધિના એકમાત્ર આધાર તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં – રેકૉર્ડ પરના પુરાવા દર્શાવે છે કે સામાવાળાને પ્રશ્નવાળી ઘટના સાથે ન જોડીને ફરિયાદપક્ષનો પાયો આ કેસમાં ધરાશાયી થઈ ગયો હતો અને તેથી પરિસ્થિતિજન્ય ઝુરાવો પરિણામહીન બની ગયો હતો – આવા સંજોગોમાં, દોષસિદ્ધિનો ચુકાદો માત્ર એ સંજોગ પર આધારિત ન હોઈ શકે

કે હથિયાર અને અન્ય ચીજવસ્તુઓની રિકવરી કરવામાં આવી હતી – ફરિયાદપક્ષ સામાવાળા સાથે ઘટનાને જોડવામાં સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ રહ્યો – હાઈકોર્ટનો નિર્દોષ છુટકારાનો હુકમ કાયમ રાખવામાં આવે છે – ભારતીય બંધારણ – અનુચ્છેદ ૨૦(૩) – પ્રતિકૂળ અનુમાન – પુરાવો – પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો.

અપીલો રદ કરતાં, કોર્ટે ઠેરવેલ કે:

૧. શું કોઈ આરોપીને તેના આંગળાની છાપ અથવા પગના નિશાન વગેરે આપવા માટે ફરજ પાડવી તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) ના દાયરામાં આવશે એટલે કે ગુનાના આરોપીને પોતાની વિરુદ્ધ 'સાક્ષી' બનવા માટે ફરજ પાડવી? જોકે પુરાવાના સમર્થન માટે કોઈપણ વ્યક્તિને તેના પગના નિશાન આપવા માટે નિર્દેશ આપી શકાય છે પરંતુ તેને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) હેઠળ બાંધધરી આપવામાં આવેલા સંરક્ષણનું ઉલ્લંઘન ગણી શકાય નહીં. જોકે, કોર્ટના આવા નિર્દેશનું પાલન ન કરવાથી પ્રતિકૂળ અનુમાન તરફ દોરી જઈ શકે છે, તેમ છતાં, તેને દોષસિદ્ધિના એકમાત્ર આધાર તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં. એવા કેસમાં જ્યાં ફરિયાદપક્ષના કેસને સાબિત કરવા માટે કોઈ સીધો સાક્ષી ન હોય, ત્યાં આરોપીની દોષસિદ્ધિ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના આધારે કરી શકાય છે, શરત એ કે સંજોગોની સાંકળ તમામ વાજબી શંકાથી પર પૂર્ણ હોવી જોઈએ. [પેરા ૮, ૧૨ અને ૧૩][૮૨૦-જી-એચ; ૮૨૩-સી-ઈ]

હાઈકોર્ટ હાજી અબ્દુલ્લા વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય એઆઈઆર ૧૯૬૮ એસસી

૮૩૨ : [૧૯૬૮] ૨ એસસીઆર ૬૪૧; બોમ્બે રાજ્ય વિરુદ્ધ કાઠી કાલુ ઓઘડ અને અન્ય [૧૯૬૨] ૩ એસસીઆર ૧૦; સેલ્વી વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય (૨૦૧૦) ૭ એસસીસી ૨૬૩ : [૨૦૧૦] ૫ એસસીઆર ૩૮૧ – આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૨. રેકૉર્ડ પરના પુરાવાની ચકાસણી દર્શાવે છે કે સામાવાળાને પ્રશ્નવાળી ઘટના સાથે ન જોડીને આ કેસમાં ફરિયાદપક્ષનો મૂળ પાયો ધરાશાયી થઈ ગયો હતો. અને જ્યારે ફોજદારી કેસોમાં મૂળ પાયો આ રીતે તૂટી પડે છે, ત્યારે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો નિરર્થક બની જાય છે. ફરિયાદપક્ષ સામાવાળા સાથે ઘટનાને જોડવામાં સંદંતર નિષ્ફળ રહ્યો છે. [પેરા ૧૫, ૧૬][૮૨૪-૭; ૮૨૫-એ]

પ્રકાશ વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય (૨૦૧૪) ૧૨ એસસીસી ૧૩૩; મુશીર ખાન વિરુદ્ધ એમ.પી. રાજ્ય (૨૦૧૦) ૨ એસસીસી ૭૪૮ : (૨૦૧૦) ૨ એસસીઆર ૧૧૮ – આધાર રાખવામાં આવ્યો.

કેસ લો સંદર્ભ

(૧૯૬૮) ૨ એસસીઆર ૬૪૧ આધાર રાખવામાં આવ્યો પેરા ૫

[૧૯૬૨] ૩ એસસીઆર ૧૦ આધાર રાખવામાં આવ્યો પેરા ૯

(૨૦૧૦) ૫ એસસીઆર ૩૮૧ આધાર રાખવામાં આવ્યો પેરા ૧૧

(૨૦૧૪) ૧૨ એસસીસી ૧૩૩ આધાર રાખવામાં આવ્યો પેરા ૧૩

(૨૦૧૦) ૨ એસસીઆર ૧૧૯ આધાર રાખવામાં આવ્યો પેરા ૧૪

ક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસડિક્શન : ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૩૨-૧૪૩૪
/ ૨૦૧૧.

અલ્હાબાદ ખાતે આવેલ ઉચ્ચ ન્યાયાલયના ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૯૬૮
/ ૨૦૦૭ સાથે ક્રિમિનલ (જેલ) અપીલ નં. ૨૭૫૭ / ૨૦૦૭ અને કેપિટલ
સેન્ટેન્સ રેફરન્સ નં. ૧૨ / ૨૦૦૭ માં તારીખ ૨૩.૦૫.૨૦૦૮ ના ચુકાદા અને
હુકમમાંથી.

સાથે

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૨૩-૧૪૨૪ / ૨૦૧૧.

ઉપસ્થિત પક્ષકારો તરફથી રત્નાકર દાશ, શ્રીમતી વી. મોહના, વરિષ્ઠ
વકીલો, આદર્શ ઉપાધ્યાય, સુશ્રી આંચલ મેહરોત્રા, સુશ્રી ગુપ્ત શુક્લા, રવિન્દર
કુમાર, કે. કે. મોહન, આફતાબ અલી ખાન, અલી ફાઝ્કી, સુશ્રી નરગીસ જહાં,
સુશ્રી કીતિ જોશી, જાફર ઇમાન નકવી, વી. કે. શુક્લા, અમિત સિંહ, સુશ્રી કે.
વી. ભારતી ઉપાધ્યાય, વકીલો ઉપસ્થિત રહ્યા હતા.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ પીનાકી ચંદ્ર ઘોષ દ્વારા આપવામાં આવેલ.

૧. હાલની અપીલો અલ્હાબાદ ખાતે આવેલી ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૯૬૮ / ૨૦૦૭ સાથે ક્રિમિનલ (જેલ) અપીલ નં. ૨૭૫૭ / ૨૦૦૭ અને કેપિટલ રેફરન્સ નં. ૧૨ / ૨૦૦૭ માં તારીખ ૨૩ મે, ૨૦૦૮ ના રોજ પસાર કરવામાં આવેલા ચુકાદા સામે કરવામાં આવી છે, જેના દ્વારા વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજ, ઇટાવા દ્વારા સેશન્સ ટ્રાયલ નં. ૪૨૪ / ૨૦૦૦ માં તારીખ ૦૪.૦૪.૨૦૦૭ ના રોજ પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદો અને હુકમ રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને આરોપી-સામાવાળાને ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૨ સાથે વંચાણે કલમ ૩૪ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનામાંથી નિર્દોષ છોડી મૂકવામાં આવ્યો હતો. મૃત્યુદંડની સજાની બહાલી માટેનું કેપિટલ સેન્ટેન્સ રેફરન્સ પરિણામે નકારી કાઢવામાં આવ્યું હતું.

૨. હાલના કેસના ન્યાયિક નિર્ણય માટે જરૂરી સંક્ષિપ્ત હકીકતો નીચે મુજબ છે: આ કેસમાં ફરિયાદી કુમારી રેખા સેંગર (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી-૨) ને તારીખ ૦૨.૦૯.૨૦૦૦ ના રોજ રાત્રે આશરે ૧૧.૦૦ થી ૧૧.૩૦ વાગ્યે તેમની માતા શ્રીમતી શશિ પ્રભા (હાલ મરણ જનાર) તરફથી ફોન આવ્યો હતો કે ફરિયાદીના બનેવી (જીજીજી) સુરેશ પાલ સિંહ ઉર્ફે ગુકુ પોતાના મિત્ર સાથે ઉત્તર પ્રદેશના ઇટાવા ખાતેના તેમના ઘરે આવ્યા છે, જેઓ તેમના પિતા પાસેથી રૂ. ૫૦,૦૦૦/- ની માંગણી કરી રહ્યા છે અને માંગણી સંતોષવાનો ઇનકાર કરવા પર તેઓ ખૂબ ગુસ્સે ભરાયા છે. ફરિયાદીએ પોતે પોતાના બનેવી સાથે વાતચીત કરી અને તેમને શાંત પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તેણી નિષ્ફળ રહી કારણ કે તેમણે ટેલિફોન કોલ કાપી નાખ્યો હતો. પાછળથી જ્યારે ફરિયાદી ટેલિફોન પર વધુ સંપર્ક સાધવામાં નિષ્ફળ રહી, ત્યારે તે દિલ્હીથી પોતાના માતાપિતાના ઘર

તરફ રવાના થઈ ગઈ. માતાપિતાના ઘરે પહોંચીને તેણીએ તેના પિતા, માતા, બે બહેનો અને તેમના પાલતુ કૂતરાના શબ જોયા. લેખિત અહેવાલના આધારે ફરિયાદી દ્વારા એફઆઈઆર નોંધાવવામાં આવ્યા પછી કાયદો ગતિમાં આવ્યો હતો. ઉક્ત સુરેશ પાલ સિંહની તારીખ ૦૪.૦૯.૨૦૦૦ ના રોજ ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલા કબૂલાતનામાના આધારે તપાસ અધિકારી (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી-૭) દ્વારા ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી-૪ ની હાજરીમાં એક છરી, લોહીવાળા કપડાં અને અન્ય વસ્તુઓ રિકવર કરવામાં આવી હતી અને રિકવરી મેમો આંક કા-૮ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત કબૂલાતનામાના આધારે હાલના સામાવાળાની સંડોવણી પણ બહાર આવી હતી. તપાસ પૂર્ણ થયા પછી વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ચાર્જશીટ રજૂ કરવામાં આવી હતી જેમણે આ કેસ એડિશનલ સેશન્સ જજ, ઇટાવા, ઉત્તર પ્રદેશની કોર્ટમાં કમિટ કર્યો હતો. ટ્રાયલ દરમિયાન આરોપી સુરેશ પાલ સિંહનું અવસાન થયું હતું અને તેથી તેની સામેની ફોજદારી કાર્યવાહી રદબાતલ (એબેટ) થઈ હતી. ટ્રાયલ કોર્ટે આરોપી સુનિલને આઈપીસીની કલમ ૩૦૨ અને જરૂર સાથે વંચાણે કલમ ૩૪ હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યો અને તેને મૃત્યુદંડની સજા ફટકારી તથા આઈપીસીની કલમ ૪૨૯ હેઠળના ગુના માટે રૂ. ૫૦૦/- નો દંડ ફટકાર્યો હતો.

૩. તેનાથી વ્યથિત થઈને, આરોપી-સામાવાળાએ હાઈકોર્ટ સમક્ષ ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૯૬૮ / ૨૦૦૭ અને ક્રિમિનલ (જેલ) અપીલ નં. ૨૭૫૭ / ૨૦૦૭ દાખલ કરી હતી. એડિશનલ સેશન્સ જજ, ઇટાવા દ્વારા કેપિટલ સેન્ટેન્સ રેફરન્સ નં. ૧૨/૨૦૦૭ કરવામાં આવ્યું હતું. હાઈકોર્ટે તેના

તારીખ ૨૩ મે, ૨૦૦૮ ના ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ દોષસિદ્ધિ અને સજાનો હુકમ રદ કર્યો અને આરોપી-સામાવાળાને નિર્દોષ છોડી મૂક્યો હતો. પરિણામે, કેપિટલ સેન્ટેન્સ રેફરન્સ નં. ૧૨ / ૨૦૦૭ હાઈકોર્ટ દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવ્યું હતું. તેથી, ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને ફરિયાદી અનુક્રમે ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૩૨-૧૪૩૪ / ૨૦૧૧ અને ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૪૨૩-૧૪૨૪ / ૨૦૧૧ દાખલ કરીને અમારી સમક્ષ ઉપસ્થિત થયા છે.

૪. અમે જોયું છે કે હાઈકોર્ટે આરોપી-સામાવાળાની ક્રિમિનલ અપીલ ફરિયાદપક્ષ દ્વારા પોતાના કેસને તમામ વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરવામાં નિષ્ફળતાના આધારે અને પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના આધારે મંજૂર કરી હતી. હાઈકોર્ટે પોતાના તારણમાં ચાર મહત્વપૂર્ણ અવલોકનો કર્યા હતા: (૧) નિવેદનમાં સુધારાના કારણસર ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી-૨ ના પુરાવાનો ઉપયોગ હાલના સામાવાળા વિરુદ્ધ થઈ શકે નહીં; (૨) ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી-૧ ની જુબાની, જે તેનું વર્તન માનવ સ્વભાવથી વિપરીત દર્શાવે છે, તે વિશ્વાસપાત્ર નથી કારણ કે તેણે વાસ્તવમાં આરોપી વ્યક્તિઓને જોયા નહોતા; (૩) હથિયાર અને અન્ય વસ્તુઓની રિકવરીનો પુરાવો પ્રસ્તુત હોઈ શકે છે, પરંતુ તે હાલના આરોપી-સામાવાળા વિરુદ્ધ પ્રસ્તુત હોઈ શકે નહીં; અને (૪) કોર્ટના હુકમ છતાં હથેળીની નમૂના છાપ આપવાનો ઇનકાર કરવા બદલ કોર્ટ દ્વારા પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરી શકાય નહીં.

૫. અમે પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને વિગતવાર સાંભળ્યા છે. સુનાવણી દરમિયાન ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યના વિદ્વાન વકીલે લેખિત દલીલો રજૂ કરી છે. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલની રજૂઆત છે કે કેસ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના આધારે સાબિત થયો છે. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી-૧ એ બંને આરોપીઓને મરણ જનારના ઘરના મુખ્ય દરવાજાની બહાર છેલ્લે સાથે જોયેલ હોવાની હકીકત સાબિત કરી છે. આ સાક્ષીએ ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ બંને આરોપીઓની ઓળખ પણ કરી હતી. જાહેરાત નિવેદનના પરિણામે રિકવર કરાયેલી ચીજવસ્તુઓનો મેમો માત્ર આરોપી સુરેશ પાલ (હાલ મરણ જનાર) વિરુદ્ધ જ ગ્રાહ્ય નહોતો પરંતુ તે હાલના આરોપી-સામાવાળા વિરુદ્ધ પણ ગ્રાહ્ય છે. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ટ્રાયલ પેનિંગ દરમિયાન અવસાન પામેલા સહ-આરોપીનું કબૂલાતનામું આરોપી-સામાવાળા વિરુદ્ધ પણ પ્રસ્તુત છે. તેથી તેમણે આ કોર્ટના હાઇન હાજી અબ્દુલ્લા વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, એઆઈઆર ૧૯૬૮ એસસી ૮૩૨ = (૧૯૬૮) ૨ એસસીઆર ૬૪૧ ના કેસમાં આપેલા ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં આ કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે:

“તેમાં કોઈ શંકા નથી કે બંગાળી અને નૂર મોહમ્મદ બંનેએ દબાણ અને અત્યાચારનો આરોપ લગાવીને પોતાના નિવેદનો પાછા ખેંચી લીધા હતા. પરંતુ આ આરોપો મહિનાઓ પછી આવ્યા હતા અને તેમના પર ધ્યાન આપવું અશક્ય છે. તેથી નિવેદનો પ્રસ્તુત હતા. બંગાળી અને નૂર મોહમ્મદ બંનેની હાઇન સાથે છેલ્લે સુધી સંયુક્ત ટ્રાયલ ચલાવવામાં આવી હતી અને માત્ર ચુકાદો જાહેર કરવાનો જ બાકી રહ્યો હતો. જોકે બંગાળીને ચુકાદા દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં

આવ્યો હતો, પરંતુ તેના મૃત્યુ પછી તેની સામેનો કેસ રદબાતલ ઠેરવવામાં આવ્યો હતો. રામ સરૂપ સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ એમ્પરર-(૧) માં, જે ની એલ સાથે ટ્રાયલ ચલાવવામાં આવી હતી; ટ્રાયલ થોડો સમય ચાલી અને ચુકાદો આપવાના લગભગ છ મહિના પહેલાં, જ્યારે ટ્રાયલ લગભગ એક વર્ષ સુધી ચાલી ચૂકી હતી, ત્યારે જે નું મૃત્યુ થયું. તેના મૃત્યુ પહેલાં જે નું કબૂલાતનામું રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવ્યું હતું. આર. સી. મિત્તર, ન્યાયમૂર્તિ (હેન્ડરસન, ન્યાયમૂર્તિ શંકાશીલ હતા) એ કબૂલાતનામાને અન્ય પુરાવાને સમર્થન આપવા માટે માન્ય રાખ્યું પરંતુ તેને પોતાનામાં સ્વતંત્ર પુરાવા તરીકે નહીં. અલબત્ત, જે વ્યક્તિ મૃત્યુ પામી છે અને જેને ક્યારેય ટ્રાયલ માટે લાવવામાં આવી નથી તેનું કબૂલાતનામું કલમ ૩૦ હેઠળ ગ્રાહ્ય નથી જે સંયુક્ત ટ્રાયલનો આગ્રહ રાખે છે. આ નિવેદન પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૨(૩) સાથે વંચાણે કલમ ૩૦ હેઠળ પ્રસ્તુત બને છે કારણ કે બંગાળીની હાઇન સાથે સંપૂર્ણ સંયુક્ત ટ્રાયલ ચલાવવામાં આવી હતી. જોકે, નૂર મોહમ્મદના નિવેદન અંગે મુશ્કેલી છે કારણ કે તેની ટ્રાયલ અલગ કરવામાં આવી હતી અને હાઇકોર્ટે તેના પર આધાર રાખ્યો નથી.”

૬. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યના વિદ્વાન વકીલે એવી રજૂઆત કરીને પોતાની દલીલો પૂર્ણ કરી કે ફરિયાદપક્ષનું કથન માત્ર ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી-૫ અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી-૬ ના તબીબી પુરાવા દ્વારા સમર્થિત જ નહોતું પરંતુ એફએસએલ અહેવાલ દ્વારા પણ પુષ્ટિ પામ્યું હતું, જેણે બંને આરોપીઓના હત્યાના હથિયાર અને કપડાં પર માનવ લોહીની હાજરી સાબિત કરી હતી. આંગળાની છાપ અને પગના નિશાનની સરખામણી સ્પષ્ટ ન હોવાથી, ટ્રાયલ

કોર્ટે બંને આરોપીઓને પગના તાજા નિશાન અને આંગળાની છાપ આપવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. લગભગ પાંચ વર્ષ સુધી આરોપીઓ દ્વારા આ હુકમનું પાલન કરવાનો ઇનકાર કરવા પર, જ્યારે હાઇકોર્ટ સમક્ષ ફોજદારી રિવિઝનમાં પણ આ હુકમ કાયમ રાખવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે નેશનલ ક્રાઇમ રેકૉર્ડ્સ બ્યુરો, નવી દિલ્હી અને ટ્રાયલ કોર્ટ યોગ્ય રીતે તેને હાલના આરોપી-સામાવાળા વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન તરીકે ગણાવ્યું હતું.

૭. બીજી તરફ, આરોપી-સામાવાળા તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી કે બેગ અને વસ્તુઓની રિકવરી (આંક ૧) સહ-આરોપી સામે ગ્રાહ્ય કરી શકાય નહીં જેઓ હાલના સામાવાળા છે. આરોપી-સામાવાળાને રિકવર કરાયેલી બેગ કે વસ્તુઓ સાથે જોડવા માટે ફરિયાદપક્ષે કોઈ સાક્ષી કે પુરાવો રજૂ કર્યો નથી. ફરિયાદી (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી-૨) એ પણ આરોપી-સામાવાળાની હાજરી અંગેના પોતાના નિવેદનમાં સુધારો કર્યો છે. પરંતુ, આશ્ચર્યજનક રીતે, લેખિત ફરિયાદ/એફઆઈઆરમાં કે પોલીસ સમક્ષ આપેલા નિવેદનમાં આરોપી-સામાવાળાના નામ કે અન્ય વિગતોનો કોઈ ઉલ્લેખ નહોતો. આરોપી-સામાવાળાના વિદ્વાન વકીલે એવી દલીલ કરીને પોતાના અસીલનો મક્કમપણે બચાવ કર્યો કે આરોપી દ્વારા હથેળીની નમૂના છાપ આપવાનો ઇનકાર કરવાના કારણે તેની વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવું વાજબી નહોતું કારણ કે અગાઉનો હથેળીની છાપનો અહેવાલ નકારાત્મક આવ્યો હતો અને પગના નિશાન અને આંગળાની છાપ અન્ય કોઈ પ્રયોગશાળામાં મોકલવાની અરજ કરતી આરોપી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી ટ્રાયલ કોર્ટ તારીખ

૦૯.૦૧.૨૦૦૭ ના હુકમથી નકારી કાઢી હતી.

૮. રેકૉર્ડ પરના પુરાવા અને સામગ્રીની કાળજીપૂર્વક ચકાસણી કર્યા પછી, અમારો એવો સુવિચારિત અભિપ્રાય છે કે નીચેનો પ્રશ્ન અમને યોગ્ય નિર્ણય પર પહોંચવામાં મદદરૂપ થવા માટે નિર્ણાયક ભૂમિકા ભજવશે:

શું કોઈ આરોપીને તેની આંગળાની છાપ અથવા પગના નિશાન વગેરે આપવા માટે ફરજ પાડવી તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) ના દાયરામાં આવશે એટલે કે ગુનાના આરોપીને પોતાની વિરુદ્ધ 'સાક્ષી' બનવા માટે ફરજ પાડવી?

ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) ને ટાંકવું પ્રસ્તુત થશે જે નીચે મુજબ વંચાય છે:

“અનુચ્છેદ ૨૦: ગુનાઓ માટે દોષસિદ્ધિ અંગે રક્ષણ.

(૧)

(૨)

(૩) કોઈપણ ગુનાના આરોપી વ્યક્તિને પોતાની વિરુદ્ધ સાક્ષી બનવા માટે ફરજ પાડી શકાશે નહીં.”

૯. ઉપરોક્ત પ્રશ્નનો જવાબ બોમ્બે રાજ્ય વિરુદ્ધ કાઠી કાલુ ઓઘડ અને અન્ય, (૧૯૬૨) ૩ એસસીઆર ૧૦ ના પ્રખ્યાત કેસથી શરૂ થતાં આ કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા ન્યાયિક ચુકાદાઓમાં રહેલો છે, જેમાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું

હતું કે:

“‘સાક્ષી બનવું’ એ મૌખિક અથવા લેખિત નિવેદનો આપવાના અર્થમાં ‘પુરાવા પૂરા પાડવા’ ની સમકક્ષ હોઈ શકે છે, પરંતુ તે અભિવ્યક્તિના તે વ્યાપક અર્થમાં નથી કે જેમાં અંગૂઠાની છાપ અથવા હથેળી કે પગ અથવા આંગળીઓની છાપ આપવી અથવા નમૂના લખાણ આપવું અથવા શરીરનો ભાગ દર્શાવવાનો સમાવેશ થાય. પછીના અર્થમાં ‘પુરાવા પૂરા પાડવા’ એ બંધારણના ઘડવૈયાઓના ચિંતનમાં હોઈ શકે નહીં તે સરળ કારણસર કે – જોકે તેઓ આ વિષય પરના અંગ્રેજી કાયદાના પ્રકાશમાં આરોપી વ્યક્તિને સ્વ-દોષારોપણના જોખમોથી બચાવવા માંગતા હોઈ શકે છે – તેઓ ગુનાની કાર્યક્ષમ અને અસરકારક તપાસના અને ગુનેગારોને ન્યાયના કઠેડામાં લાવવાના માર્ગમાં અવરોધો ઊભા કરવાનો ઇરાદો રાખી શકે નહીં. ગુનાની તપાસમાં મદદ કરવા માટે આરોપી વ્યક્તિના શરીરના ભાગો અથવા છાપ લેવી ઘણીવાર જરૂરી બને છે. આરોપી વ્યક્તિને પોતાની જાતને દોષિત ઠેરવવા માટે ફરજ પાડવામાં આવતી અટકાવવા જેટલું જ જરૂરી કાયદાના એજન્ટો અને અદાલતોને ગુનેગારોને ન્યાયના કઠેડામાં લાવવા માટે કાયદેસરની સત્તાઓથી સજ્જ કરવું પડે છે.”

૧૦. અમે કાઠી કાલુ ઓઘડ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા અન્ય એક પ્રસ્તુત અવલોકનને ટાંકી શકીએ છીએ:

“જ્યારે કોઈ આરોપી વ્યક્તિને કોર્ટ દ્વારા અથવા તપાસ કરતી અન્ય

કોઈ સત્તા દ્વારા તેની આંગળીની છાપ અથવા સહી અથવા તેના હસ્તાક્ષરનો નમૂનો આપવા માટે કહેવામાં આવે છે, ત્યારે તે 'વ્યક્તિગત જુબાની' ના સ્વરૂપની કોઈ જુબાની આપતો નથી. 'વ્યક્તિગત જુબાની' આપવી તેની ઇચ્છા પર નિર્ભર હોવી જોઈએ. તે કોઈપણ પ્રકારનું નિવેદન આપી શકે છે અથવા કોઈપણ નિવેદન આપવાનો ઇનકાર કરી શકે છે. પરંતુ તેની આંગળીઓની છાપ અથવા તેના હસ્તાક્ષર, છળકપટ દ્વારા તેનું સાચું સ્વરૂપ છુપાવવાના પ્રયાસો છતાં, તેમનું આંતરિક લક્ષણ બદલી શકતા નથી. આમ, આરોપી વ્યક્તિ દ્વારા આંગળીઓની છાપ અથવા નમૂના લખાણ અથવા સહીઓ આપવી, જોકે તે વ્યાપક અર્થમાં પુરાવા પૂરા પાડવા સમાન હોઈ શકે છે, પરંતુ 'સાક્ષી બનવું' અભિવ્યક્તિની અંદર સમાવિષ્ટ નથી."

૧૧. સેલ્વી વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય, (૨૦૧૦) ૭ એસસીસી ૨૬૩ માં, આ કોર્ટની ત્રણ-ન્યાયાધીશોની બેન્ચે નાર્કો એનાલિસિસ, પોલીગ્રાફ પરીક્ષા અને બ્રેઈન-ઇલેક્ટ્રિક એક્ટિવેશન પ્રોફાઈલ જેવી વૈજ્ઞાનિક તકનીકોના પુરાવાકીય સ્વરૂપનો વિચાર કરતી વખતે ઠેરવ્યું હતું કે:

"૧૪૫. આગળનો મુદ્દો એ છે કે શું આક્ષેપિત પરીક્ષણોમાંથી એકત્રિત કરાયેલા પરિણામો 'જુબાનીની ફરજિયાતતા' સમાન છે, જેનાથી અનુચ્છેદ ૨૦(૩) નો પ્રતિબંધ લાગુ થાય છે. આ હેતુ માટે, 'જુબાનીની ફરજિયાતતા' શું બને છે અને જુબાનીના કૃત્યો ભૌતિક પુરાવા એકત્રિત કરવાથી કેવી રીતે અલગ પડે છે તેની સાથે કામ કરતા પૂર્વવર્તી ચુકાદાઓનું સર્વેક્ષણ કરવું જરૂરી છે.

જુબાની અને ભૌતિક સ્વરૂપના પુરાવા વચ્ચેના દેખીતા તફાવત સિવાય, જુબાનીના કેટલાક સ્વરૂપો અનુચ્છેદ ૨૦(૩) ના દાયરાની બહાર આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, ભલે નમૂના સહીઓ અને હસ્તાક્ષરના નમૂના ફરજિયાતપણે મેળવવા જેવા કૃત્યો સ્વભાવે જુબાનીરૂપ હોય, તો પણ જો તેનો ઉપયોગ ઓળખના હેતુ માટે અથવા તપાસકર્તાઓ જે હકીકતો અથવા સામગ્રીથી પહેલેથી જ વાકેફ છે તેના સમર્થન માટે કરવામાં આવે તો તે પોતાની મેળે ગુનાહિત સાબિત થતા નથી. અનુચ્છેદ ૨૦(૩) નું સંરક્ષણ વિસ્તારવા માટેનો સુસંગત વિચાર એ છે કે શું તે સામગ્રી પોતાની મેળે દોષારોપણ તરફ દોરી જવાની સંભાવના ધરાવે છે કે 'પુરાવાની સાંકળમાં એક કડી પૂરી પાડે છે' જે સમાન પરિણામ તરફ દોરી શકે છે. તેથી, ફરજિયાત જુબાનીની સામગ્રી પરનો આધાર અનુચ્છેદ ૨૦(૩) ના પ્રતિબંધ હેઠળ આવે છે પરંતુ ઓળખના હેતુ માટે અથવા તપાસકર્તાઓને પહેલેથી જાણીતી હકીકતો સાથે સમર્થન માટે તેનો ઉપયોગ પ્રતિબંધિત નથી.

૧૪૬. તે તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે નાર્કો એનાલિસિસ તકનીકમાં જુબાનીનું કૃત્ય સામેલ છે. એક વિષયને ડ્રગ-પ્રેરિત સ્થિતિમાં બોલવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવે છે, અને એવું કોઈ કારણ નથી કે આવા કૃત્યને સામાન્ય પૂછપરછ દરમિયાન મૌખિક જવાબો કરતાં કંઈ અલગ ગણવું જોઈએ. વાદગ્રસ્ત ચુકાદાઓ પૈકી એકમાં, નાર્કો એનાલિસિસ તકનીકના ફરજિયાત અમલનો આ આધારે બચાવ કરવામાં આવ્યો હતો કે પરીક્ષણ હાથ ધરતી વખતે, તે જાણી શકાતું નથી કે પરિણામો આખરે દોષારોપક સાબિત થશે કે નિર્દોષતા સાબિત કરનારા. અમે

આ તર્કને પહેલેથી જ નકારી કાઢ્યો છે. નાર્કો એનાલિસિસ તકનીકનો ફરજિયાત અમલ 'જુબાનીની ફરજિયાતતા' સમાન છે અને તેનાથી અનુચ્છેદ ૨૦(૩) નું સંરક્ષણ સક્રિય થાય છે તે પ્રસ્તાવમાં અમને અન્ય કોઈ અવરોધ દેખાતો નથી.”

૧૨. આમ, અમે જોયું છે કે જોકે પુરાવાના સમર્થન માટે કોઈપણ વ્યક્તિને તેના પગના નિશાન આપવાનો નિર્દેશ આપી શકાય છે પરંતુ તેને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) હેઠળ બાંધધરી આપવામાં આવેલા સંરક્ષણનું ઉલ્લંઘન ગણી શકાય નહીં. જોકે, એ નોંધવું ઘટે કે કોર્ટના આવા નિર્દેશનું પાલન ન કરવાથી પ્રતિકૂળ અનુમાન તરફ દોરી જઈ શકે છે, તેમ છતાં, તેને દોષસિદ્ધિના એકમાત્ર આધાર તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં.

૧૩. એવા કેસમાં જ્યાં ફરિયાદપક્ષના કેસને સાબિત કરવા માટે કોઈ સીધો સાક્ષી ન હોય, ત્યાં આરોપીની દોષસિદ્ધિ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના આધારે કરી શકાય છે, શરત એ કે સંજોગોની સાંકળ તમામ વાજબી શંકાથી પર પૂર્ણ હોવી જોઈએ. આ કોર્ટ દ્વારા પ્રકાશ વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય, (૨૦૧૪) ૧૨ એસસીસી ૧૩૩ ના કેસમાં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

“૫૧. એ સાચું છે કે સંબંધિત સંજોગોને અલગ-અલગ રીતે નહીં પરંતુ સામૂહિક રીતે જોવા જોઈએ. તેમ છતાં, આ બાબત ફરિયાદપક્ષને દરેક સંબંધિત હકીકત સાબિત કરવાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરતી નથી.

૬. પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના કેસમાં, દરેક સંજોગ સ્વતંત્ર પુરાવા દ્વારા વાજબી

શંકાથી પર સાબિત થવો જોઈએ અને આ રીતે સાબિત થયેલા સંજોગો અન્ય કોઈ પૂર્વધારણાને અવકાશ આપ્યા વિના એક સંપૂર્ણ સાંકળ બનાવતા હોવા જોઈએ અને તે માત્ર આરોપીના દોષ સાથે જ સુસંગત હોવા જોઈએ. (લખજીત સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, ૧૯૯૪ સપ્લીમેન્ટરી (૧) ૧૭૩)”

૧૪. સંપૂર્ણપણે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસમાં પુરાવાની ગ્રાહ્યતા અંગે મુશીર ખાન વિરુદ્ધ એમ.પી. રાજ્ય, (૨૦૧૦) ૨ એસસીસી ૭૪૮ માં પણ આ કોર્ટનું એવું અવલોકન રહ્યું છે કે:

“પપ. કલમ ૨૭ 'પરંતુ' શબ્દથી શરૂ થાય છે. તેથી, તે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૫ અને ૨૬ ના અપવાદરૂપ એક પ્રોવાઈસો છે. જો કલમ ૨૭ હેઠળ જુદાની આપવામાં આવેલી હકીકતો સ્વૈચ્છિક ન હોય, તો તે ગ્રાહ્ય રહેશે નહીં, અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) થી બાધિત થશે. [જુઓ બોમ્બે રાજ્ય વિરુદ્ધ કાઠી કાલુ ઓઘડ, એઆઈઆર ૧૯૬૧ એસસી ૧૮૦૮].

પક. પુલુકુરી કોટ્ટાયા વિરુદ્ધ કિંગ એમ્પરર, [૧૯૪૭ પીસી ૬૭] માં પ્રિવિ કાઉન્સિલે ઠેરવ્યું હતું કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ કલાત્મક રીતે ઘડવામાં આવી નથી પરંતુ તે અગાઉની કલમો હેઠળ લાદવામાં આવેલા પ્રતિબંધનો અપવાદ પૂરો પાડે છે. જોકે, આરોપી દ્વારા જણાવવામાં આવેલી હકીકતો અનુસાર ગ્રાહ્ય શોધનો વ્યાપ માત્ર શોધાયેલી હકીકતોના સ્વરૂપ પર નિર્ભર કરે

છે કે જેની સાથે માહિતી ચોક્કસ રીતે સંબંધિત છે.

૫૭. કલમ ૨૭ હેઠળ આરોપીના નિવેદનને અનુસરીને શોધાયેલી હકીકતોની ગ્રાહ્યતાનું મર્યાદિત સ્વરૂપ નીચેના ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરી શકાય છે: ધારો કે હત્યાનો આરોપી પોલીસ અધિકારી સમક્ષ એવી હકીકત રજૂ કરે છે જેના પરિણામે જે હથિયારથી ગુનો આચરવામાં આવ્યો હતો તે મળી આવે છે, પરંતુ આવી શોધના પરિણામે આરોપી વિરુદ્ધ કોઈ અનુમાન દોરી શકાતું નથી, જો આરોપી દ્વારા આચરવામાં આવેલા કથિત ગુના સાથે છરીને જોડતો કોઈ પુરાવો ન હોય.

૫૮. તેથી આ કેસમાં ફરિયાદપક્ષ દ્વારા કરવામાં આવેલી શોધ સામે બચાવ પક્ષના વકીલનો વાંધો ટકી શકે નહીં. પરંતુ આ શોધ પોતાની મેળે ફરિયાદપક્ષને હાઈકોર્ટ દ્વારા એ-૪ અને એ-૫ પર લાદવામાં આવેલી દોષસિદ્ધિ અને સજાને ટકાવી રાખવામાં મદદ કરતી નથી.”

૧૫. રેકૉર્ડ પરના પુરાવાની ચકાસણી પરથી, કોઈપણ ખચકાટ વિના કહી શકાય કે હાલના સામાવાળાને પ્રશ્નવાળી ઘટના સાથે ન જોડીને આ કેસમાં ફરિયાદપક્ષનો મૂળ પાયો ધરાશાયી થઈ ગયો હતો. અને જ્યારે ફોજદારી કેસોમાં મૂળ પાયો આ રીતે તૂટી પડે છે, ત્યારે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો પરિણામહીન બની જાય છે. આવા સંજોગોમાં, કોર્ટ માટે એવું માનવું મુશ્કેલ છે કે દોષસિદ્ધિનો ચુકાદો માત્ર એ એકમાત્ર સંજોગ પર સ્થાપિત કરી શકાય કે હથિયાર અને અન્ય ચીજવસ્તુઓની રિકવરી કરવામાં આવી છે.

૧૬. રેકૉર્ડ પરના દરેક પુરાવા અને સામગ્રીની ઝીણવટપૂર્વક તપાસ કર્યા પછી અને ઉપર ટાંકેલા ચુકાદાઓના પ્રકાશમાં, અમારો સુવિચારિત અભિપ્રાય છે કે ફરિયાદપક્ષ ઘટનાને હાલના સામાવાળા સાથે જોડવામાં સદંતર નિષ્ફળ રહ્યો છે. પરિણામે, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા દોષસિદ્ધિના હુકમને રદ કરતો હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદો અને હુકમ આથી કાયમ રાખવામાં આવે છે.

૧૭. તે મુજબ, અપીલો રદ કરવામાં આવે છે.

અપીલો રદ કરવામાં આવી.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====